

Thomas Kingo 1703-2003

Af Carsten Bach-Nielsen

Thomas Kingo døde den 14. oktober 1703. Han efterlod sig et forfatter-skab, der var stærkt bundet til sin samtid og den unge enevælde. Store dele af det gik hurtigt i glemmebogen. Hans navn var dog de næste hundrede år knyttet til kirkens officielle salmebog. Det blev som salme-digter, Kingo levede videre. Ganske vist forsøgte N.E. Balle og K.L. Rahbek at komme af med Kingo ved at omskrive hans salmer til uken-delighed i Evangelisk-Christelig Salmebog fra 1798, men Kingo duk-kede atter op og fik sin *revival* i løbet af 1800-tallet, hvor tilgangen til hans salmer dog var blevet en anden. De var ud over at være salmer ble-vet til historisk litteratur.

Der er således mange, der gør krav på Kingo. Den største fordring gør selvsagt den menighed i Danmark, der synger hans salmer efter sal-mebogens redigerede versioner, men han tilhører jo også i hele sin dig-teriske bredde vor nationallitteratur og dermed såvel kirke-, litteratur-som musikhistorien. Her ved 300-året for Kingos død skal der gøres forsøg på en skitse til, hvordan Kingo har været genstand for kirkehi-storisk og litteraturhistorisk beskæftigelse.

Den første »moderne« biografi rangerer blandt de bedre. Det er A. C. L. Heibergs *Thomas Kingo. Biskop i Fyen. En Levnetsbeskrivelse*. Den udkom i 1852. Som det fremgår af titlen lægger Heiberg hovedvægten på bispetiden i Odense. Heiberg var præst på Fyn, først i Lunde og si-den i Kerteminde. Han kunne derfor let arbejde i Bispearkivet i Odense og nøjes med lejlighedsvis at rejse til København for at benytte bøger og håndskrifter der. Kirkehistorikeren Ludvig Helveg sad på samme tid som præst i Odense og sukkede efter lejlighed til at bruge Det konge-lige Bibliotek og Universitetsbiblioteket. Men han overkom alligevel i Odense at skrive den første moderne og sammenhængende danske kir-kehistorie, fire (siden seks) store bind. Historikeren C. P. Paludan-Mül-ler måtte også se sig selv siddende i Odense, langt fra vigtige arkiver og biblioteker. Med også C.T. Engelstoft var der fra 1852 et stærkt team og miljø af historikere og kirkehistorikere i denne »konferensrådernes by«. Heiberg har kendt Paludan-Müller og Helveg og fået hjælp af dem – og det har givetvis medvirket til, at hans bog i perioder er stramt skrevet og rummer mange data, som her fremlægges for første gang. Få har vel si-den da været Kingos akter i bispearkivet minutløst igennem. Heibergs

bog var på det historiske felt et stort fremskridt i forhold til den eneste hidtidige fremstilling af Kingo som digter, nemlig K.L. Rahbeks i *Minerva*, 1800.¹ Rahbek var *litteraturkritiker*, ikke historiker eller kirkehistoriker.

Den for en nutidig betragtning åbenlyse svaghed er Rahbeks brug af poetiske tekster og prædikener som byggesten til en karakteristik af Kingos person, liv og omgivelser. Han vakler mellem det litterære og det historiske. Det er denne sammenblanding af litterære genrer, der har præget så megen biografisk litteratur lige til i dag. Med det forholdsvis begrænsede, man reelt ved om Kingo, har det altid været fristende at gå til digtene og der finde alt, hvad der var nødvendigt for at tegne et teologisk og psykologisk portræt.

Heibergs biografi fremdrager en hel række små hændelser i Kingos omkreds, i hans virkefelt som embedsmand. Disse vedrører ikke hans liv og ry som digter, men viser Kingo som type. Ikke værre og ikke bedre end andre af samtidens biskopper. Klog, handlekraftig, streng og loyal. Sådan kan man i hvert fald læse Heibergs bog, når man bortskræller hans velmente historistiske forsøg på at se Kingo som en af de store bærere af den kristne tradition i Danmarks historie, et af gennembrudspunkterne for ånden.

Denne type historieskrivning fra den sene Guldalder – og under fortegn af nationalliberalismens optimisme – blev snart forkastet. Ikke fordi den var livløs, men snarere fordi den, som også Helwegs værk, var lovlig livlig, først og fremmest båret af en romantisk-religiøs fornemmelse og *følelse* for historien og den store sammenhæng. Der var mere følelse og anelse end historisk problematisering i denne generations værk. Ikke blot en ny generation af historikere, men også det moderne litterære gennembrud med Georg Brandes' forelæsninger i København 1870erne begyndelse, bragte et nyt pust ind i fremstillingerne.² De blev til store totalkonceptioner af de biograferedes liv og vækst. Uden for Brandeskredsen kommer der ofte en mere national accent i fremstillingerne, dels får historikerne et mere bevidst forhold til det, at de er historikere – ikke filosofisk-æstetiske kritikere. De bliver mere metodebevidste, søger til tider kritisk at efterspore kompleksiteterne i de afhandlede personligheder – og endelig udvider de perspektivet til at omfatte mere sammenhængende analyser af den historiske samtid. Person, tid og værk ses som reflekser af hinanden. For den senere del af 1800-tallets vedkommende er A.D. Jørgensen den, der med størst historisk ind-

1. K.L. Rahbek: »Thomas Kingo«, *Minerva*, 1800, 1, s. 1-71.

2. Johnny Kondrup: *Livsværker. Studier i dansk litterær biografi*, København 1986.

levelse har skrevet historisk-biografisk. Både hans Ewald- (1888) og Brorsonbiografi (1887) er grundlæggende for den videre forskning og forståelse. Jørgensens betydning mærkes i den næste store Kingobiografi, Richard Petersens *Thomas Kingo og hans Samtid* fra 1887.

Petersen vil skildre hele Kingos liv fra vugge til grav med lige vægt på alle perioder. Men det er selvsagt en umulighed. Han bliver nødt til at vride endnu mere ud af det poetiske stof til karakteristik af Kingo og så bruger han store mængder almindeligt kirkehistorisk stof som binde-middel for at få den kabale, at skrive en sammenhængende bog om manden og tiden, til at gå op. Petersens bog rummer meget godt stof om samtiden og ikke så meget nyt om manden, hvis liv mere og mere bliver idylliseret og hvis værk bliver drejet ind i en menighedssammenhæng (Kingo var med Konventssalmebogen, 1855, blevet den danske menigheds sanger). Værket som sådan sættes imidlertid nu – som noget nyt – ind i en litteraturhistorisk sammenhæng. Kingos værk ses i nær sammenhæng med tyske digterskoler, men hans uafhængighed heraf og hans digteriske selvstændighed fastholdes. Her stilles spørgsmålet, i hvilket omfang Kingo er betinget eller original som digter. Efter 1864 afviste de fleste forskere den internationale indflydelse ud fra en snæver national chauvinisme – for at vise den danske nations ligeværdighed med andre europæiske kulturnationer. I dag vil man interessere sig stærkere for disse indflydelser, for at opnå en mere præcis viden om, hvordan digtningen flyder over nationale grænser og blander sig med Kingos digteriske skaben. Kingos originalitet skyldes ikke, at han er dansk. Det er næppe overhovedet et spørgsmål om, hvorvidt han er udlændingene overlegen. Nyere sammenlignende barokforskning har godtgjort, at barokken er en udtrykskonvention, der samler sig om bestemte temaer – og som ikke varierer voldsomt efter den nationale kontekst, hvori den udfoldes.³ Kingo er så vist del af en almen barokbevægelse, men han er ikke kopist.

Med Heibergs og Petersens monografier er et Kingobillede etableret. Den grundlæggende viden om præsten, digteren og biskoppen er bragt frem. Herefter vil der være tale om tolkninger, profileringer, aspekter, der kan tilføjes, nye sider og måske fornyet gennemgang af bestemte sager, Kingo har været involveret i. En anden retning i den kirkehistoriske udforskning af Kingo er den, der går mod at indplacere ham tidshistorisk med større præcision i forhold til de kirkehistoriske perioder Ortodoksi og Pietisme. Det er groft sagt de to veje, forskningen har taget efter 1880'erne. Naturligvis er der også kommet en del mere eller min-

3. Harold B. Segel: *The Baroque Poem. A Comparative Survey*, N.Y. 1974.

dre vellykkede opkog af det kendte materiale. Mange har mest formidlingskarakter, men er dog interessante nok som spejlinger af det akademiske Kingobillede.⁴

G. L. Wad var arkivar i Odense. I tre grundige artikler i *Fra Fyens Fortid* 1924 fremdrog han nyt arkivmateriale til belysning af Kingos liv i Odense by og i særlig grad hans familieforhold og -fejder. Det er tydeligt, at historieforskningen i denne periode er selvstændiggjort i en sådan grad, at Wad kan nøjes med at sige: »... smaa Bidrag til store Mænds Biographi have altid nogen Værdi.« – Det arkivalske arbejde synes nærmest blot at udføres for at komplettere de allerede foreliggende oplysninger. Der skal være orden i tingene!

At jubilæer kan sætte en debat i gang, blev tydeligt ved Kingos 400-års jubilæum i 1934. Holmgangen blev her så interessant, fordi den inddrog såvel kirkehistorikere som litteraturhistorikere. Debatten blev om nogen til et lærestykke i, hvor (lidt) bæredygtig den biografiske metode er. Det var ingen ringere end professor i kirkehistorie, J. Oskar Andersen, der få år før jubilæet lagde ud med sin store indledning til Sibbernens udgave af *Sjungekorene*.⁵ Indledningen blev også trykt selvstændigt med den meget komplicerede, misvisende og Oskar Andersen-ske titel: *Dansk Syn paa Fromhed og »Gudfrygtigheds Øvelse« i Ældre Luthersk Tid*. Det er ikke en titel, der gør, at bogen rives ned af boghandlerens hylder, men det er ikke desto mindre en bog, der siden hen har været et modsigelsens tegn. Den er stadig svær at komme uden om. Andersen bruger i titlen bestemmelsen »Ældre Luthersk Tid«, men det ville man vel snarest forvente dækkede perioden umiddelbart efter Reformationen. Kingo levede trods alt 100 år senere, i midten af 1600-tallet. Andersen kommer fra 1500-tallet og det tidlige 1600-tal til Kingo; ser ham i og vurderer ham i forhold til en strengt luthersk-filippistisk tradition. Andersen havde på dette tidspunkt skrevet sin banebrydende bog om Holger Rosenkrantz og sine grundlæggende studier om optakten til reformationen. Kingo og hans tid lå perifert i forhold til Andersens sædvanlige arbejdsfelt. Indledningen var tydeligvis et bestillingsarbejde – og Andersen er dermed faktisk lidt undskyldt for ikke at have

4. En velskrevet bog om Kingo foreligger med Christian Ludwigs' *Thomas Kingo* i serien »Mennesker« fra 1924. Den veksler fint mellem biografi og gennemgang af såvel salmeforfatterskabet som den verdslige digtning. Romaner om Kingo findes også, heriblandt Niels Aage Barfoeds *Stride vande* fra 1944. Det er det traditionelle biografiske Kingobillede omsat til drengebog – men med en interessant læggen vægt på oppositionelle tendenser hos den unge studerende Kingo i København.

5. *Thomas Kingos Aandelige Siunge-Koor*, udg. apoteker A.E. Sibbernens, indl. J. Oskar Andersen. København 1931.

tilegnet sig den store og dybe fortrolighed med indholdet og særpræget i den fromhedstradition, der snarere foregriber pietismen, end viderefører Reformationstiden.

Andersen var stærkt præget af Hans Leubes betydningsfulde *Die Reformideen in der deutschen lutherischen Kirche zur Zeit der Orthodoxie* (1924), der var et forsøg på at afgrænse en særlig tendens indenfor Ortodoksien, nemlig den såkaldte »reformortodoksi«. Denne skulle angiveligt hente sin inspiration i England og præge den tyske ortodoksi gennem oversættelser. Andersen bringes herfra – for at sige det noget karikeret – til den idé, at man udfra *antallet* af til dansk oversatte engelske bøger i 1600-tallet kan slutte sig til en engelsk *prædikenstil* i Kingos *salmer*. Andersen var ikke litterat og stilist – og det bragte ham i frygteligt klammeri med hans diskussionspartnere.

Leubes og Andersens fælles grundsynspunkt er ikke helt hen i vejret. Der var ganske givet en engelsk indflydelse i både Danmark og Tyskland, men de to kirkehistorikere synes at bygge på en meget statisk og fikseret opfattelse af Ortodoksien – og en manglende klarhed i forholdet mellem *lærd teologi* og *præstelig fromhed*. Der er en evident forskel på, hvad høj lærde teologiske doktorer diskuterede i bindsvære rækker af latinske folianter – og hvad den læsekyndige og -hungrende del af det almindelige folk læste på sit eget sprog i andagtslitteraturens godtkøbsudgaver. Gøres dette ikke klart, tegner man et billede, der ikke har dækning i virkeligheden. Var teologerne ivrige efter at afgrænse den rette – eller rene – lære, så var det læsende folk det modsatte: en altædende og forholdsvis ukritisk *hydra*, der tog for sig af alt det, bogtrykkerne kunne slå mønt af. Det er et synspunkt, der senere fremførtes mod Andersen af en af dennes egne elever, kirkehistorikeren P.G. Lindhardt. Det gøres i artiklen »Teologi og Fromhed«⁶ fra 1944 – men på baggrund af en hektisk debat op gennem 30'erne. At flere lærde, ortodokse dogmatiserende teologer og kirkemænd også havde en opbyggelig side i deres virke og forfatterskab, får blot billedet til at flimre endnu mere.

Spørgsmålene til Oskar Andersen var især blevet stillet af Arne Møller og drejede sig om, hvorvidt det var nødvendigt at antage 1) engelsk påvirkning 2) lærd påvirkning hos Kingo.⁷

6. P.G. Lindhardt: »Teologi og Fromhed«, *DTT*, 7, 1944, s. 15-33.

7. Arne Møller: »Fra Psalmistens Værksted. En studie over Thomas Kingos Passionssalmer«, *KHS*, 6. rk. 1, s. 305-423; »Er det nødvendigt at antage engelsk Paavirkning i Kingos Salmedigtning?«, *KHS*, 6. rk. s. 548-569. J. Oskar Andersen: »Om Kingos Salmedigtning«, *Dansk Kirkeliv medens Tiderne skifter*, 1934, s. 15-58; »De kirkehistoriske Kingo-Problemer«, *KHS*, 6. rk. 1, s. 570-593.

Arne Møller gik til angreb mod Andersens »engelske« tese med en meget kompetent artikel om sammenfaldene mellem Kingos Passionsdigt og Johann Gerhards Evangelieharmonie. Han anførte ganske simpelt spalte for spalte teksterne – og lighederne *var* slående. Spørgsmålet om det så netop er Gerhards Evangelieharmonie eller andre, der kunne ligge til grund for Kingos værk er egentlig ikke af så stor betydning som den empiri, hvormed Møller arbejder. Han vil se tekst overfor tekst, afhængighedsforhold mellem tekster; han gør det for at bekæmpe den psykologiserende tolkning ud fra et antaget direkte forhold mellem digterpersonlighed og tekst. Vi kan nemlig intet vide om forholdet mellem digterliv og tekst, når der ikke findes kilder til det første. Da bliver alt gætteri – og gætteri er netop, hvad han anklager såvel Oskar Andersen som litteraturhistorikeren Hans Brix for. De digter og fantasierer; de forsker ikke.

I virkeligheden er det to forskellige positioner, der tørner sammen indenfor selve Andersens arbejde. Møller giver Andersen ret i

... at det er meget vanskeligt at sige noget sikkert om Kingos religiøse Udvikling. »Vi befinder os paa usikker Grund«.

Derfor svimler det ogsaa for mig, naar jeg ser Prof. A. balancere hen over den gyngende Grund, og det gyser i mig, naar jeg ser ham plumpe i.

Ved det sidste tænker jeg f. Eks. paa det, at det henstilles som en Mulighed, at Kingo har oplevet sit gennembrud »under en Altergang«. (Er der noget vundet ved at nævne en Mulighed blandt 99 andre, oven i Købet en Mulighed i dobbelt Potens, aldenstund vi netop befinder os paa usikker Grund med hans gennembrud?) Eller naar Prof. A. gaar til den modsatte yderlighed med Hensyn til Kingos Forhold til Arndt, idet han nærmest gaar ud fra at der ikke kan være Tale om et saadant før 1682, fordi det først er direkte bevidnet af Kingo selv det Aar. Arndts Betydning direkte og indirekte gennem anden tysk Andagtslitteratur og Salmedigtning har jo været saa gennemgribende, at Kingo maa være gaaet med Bind for Øjnene indtil 1. Juni 1682, om han ikke skulde være blevet paavirket af »Sal. D. Arndt«.

Denne del af diskussionen mellem de lærde herrer har værdi ved, at der fremdrages en så stor mængde påvirkningsmuligheder fra både engelsk og tysk litteratur, at det viser Kingos værk som del af en »trend« i såvel det litterære (barokken) som i de opbyggelige genrer. Jo flere litterære og fromhedsmæssige påvirkninger i det brede samtidsspekt, man fin-

der, des klarere burde det blive, at spørgsmålet om, hvorvidt digtene er Kingos egne og højst personlige erfaringsbeskrivelser, måtte fortone sig. Hvad betyder det f. eks. når Kingo siger at »han af forfarenhed ved«? Betyder det, at han selv personligt har oplevet det, han skriver om, i en »omvendelsesbegivenhed« – eller betyder det, omskrevet, »det er en almindelig erfaring – eventuelt overtaget andetsteds fra«? Uden tvivl det sidste, men de »lærde« kirkehistorikere tager den retoriske baroktekst på ordet og lader den gælde som rapport om historisk-psykologiske forhold i digteren Kingos liv. Kirkehistorikerne søger at løse empiriske kirkehistoriske spørgsmål ved hjælp af højraffineret litterær kunstdigtning. Det går selvsagt ikke. Det problematiske er, at selv litteraturhistorikere som Hans Brix bar ved til diskussionens bål inden for samme metodiske paradigme.

Den, der skulle afslutte denne noget hoved- og håbløse diskussion, var den norske bibliotekar og litteraturhistoriker Solveig Tunold.

Tunold havde allerede i 1933 gjort heftig indsigelse mod Oskar Andersen og Hans Brix⁸ og gentaget den i *Norsk teologisk tidsskrift* 1934. Hun siger direkte, at man ikke kan tage tidens gængse talefigurer som udtryk for Kingos egen erfaring. Hun understreger, at det personlige i hentydninger hos Kingo er så tilpas afstrejfed, at sangene netop kan blive salmer, ja endog i den grad, at det alment kristelige til tider bliver til en almen religiøsitet.⁹

Tunolds heftigste slag mod denne »lærde« kirkehistoriske tekstlæsningsmetode rettes i *Norsk teologisk tidsskrift* 1935 i opposition til Arne Møller. Hun antyder, at det er et tankeløst vildspor at søge litterære og »lærde« påvirkninger, uden at have gjort sig genremæssige og litteratursociologiske overvejelser. Hvad er passionssalmerne som genre, hvem henvender de sig til – og er det nødvendigt for forståelsen af teksterne at læse dem ved hjælp af andre, lærde latinske tekster? Nej ingeniunde. Hun punkterer aldeles Møllers påvisninger ved at opregne mindst ligeså mange andre mulige parallelle påvirkninger fra tidens andagtslitteratur. Det er grundtanken om, at digteren har siddet med næsen i lærde værker og lavet dem om til rim, der er hende imod. Det handler om digtning, *kunst!* Og så handler det om en kultur, der bygger på *memoria*; man huskede og associerede på en anden måde, end lærde

8. Solveig Tunold: »Påvirkning og forlegg i 'Far, Verden, far vel'« *Overbibliotekar Wilhelm Munthe på femtiårsdagen 20. oktober 1933 fra fagfeller og venner*, Oslo 1933, s. 449-465.

9. Solveig Tunold: »Thomas Kingo 1634 – 15. dec. – 1934«, *Norsk teologisk tidsskrift*, 4. rk., 5. bd., 1934, s. 240-261.

Marmorepitafiet for Christoffer Balsløv i det sydlige kapel i Fraugde Kirke er rejst af datteren Birgitte Balsløv og hendes mand Thomas Kingo i 1702. Kingos og Birgitte Balsløvs kister blev siden hensat i krypten nedenunder. Epitafiet er nok så meget et minde over datteren – og særligt svigersønnen, hvis portrætter ses i medaljonen øverst. 1600-tallets højkirkelighed afsløres ved den symbolske brug af bispestav og mitra. Det var et billedinventar, som kunstneren, den flamske Thomas Quellinus, var velkendt med fra den store billedhuggerslægts bispe- og prælatgrave i de sydlige Nederlande. I 1892 flyttedes de to pragtstier op i kapellet. Foto: CBN.

litterære forskere med konkordanser og latinske ordbøger gør det anno 1935:

Han [Møller] afverdiger opbyggelseslitteraturen med å si at det vil føre for vidt å lete i øst og vest efter mulig påvirkning af Kingo. Og med rette. Det er ikke det man skal lete efter. Men man må søke å få et helhetsbillede av denne opbyggelseslitteratur selv. Vil man prøve at trenge inn i de *forutsetninger* for Kingos digtning som er tilgjengelige, det materiale og verktøi som lå ferdig til å brukes, så må man kjenne opbyggelseslitteraturen, dens indhold, den uttrykksmåte, dens stil. Man må i det hele søke å lære den tids »Kana'ans sprog«. Det har efter alt at dømme, hatt et større skriftstedsforråd og mere fynd og tyngde enn vår tids kristelige småforeningers; hvad der nu er sketsprog, variert og begrenset efter de forskjellige småsamfunds behov, temperament og dannelsesnivå, hørte den-

gang så å si til almindannelsen. En våken legmann hadde på den tid en inngående bibelkunnskap, som mangen nutidsteolog kunne ha grunn til å misunde ham; hvad prestene i sine prekenes henviste til af skriftsteder fra de fjerneste deler av bibelen, var overveldende; et enkelt ord kunde være nok til, under flittig allegoriseren, å trille frem en fem-seks skriftsteder hvor ordet forekom; ...¹⁰

Johannes Simonsen tog Arne Møllers spor op i en artikel i *Tidehverv* samme år, men den nyttede ikke stort som andet end en ret generel påvisning af temasammenfald mellem Kingos litterære værk og samtidens produkter af præstelig fromhed i andagtslitteraturen. Simonsen lægger intet andet nyt til forståelsen af Kingo end en selvfølgelig erkendelse af, at Kingo stod med et ben hvert sted, både i den lærde republik og i kristendomsøvelsens rum.¹¹

Det er ud fra det meget, både Møller og Oskar Andersen har fremdraget om tidens fromhed – og i høj grad ud fra Tunolds kritik – at P.G. Lindhardt gav sig til at drage *sine* konklusioner med hensyn til *karakteren* af 1600-tallets andagtslitteratur. Det skete ikke ud i luften, da Lindhardt netop havde investeret stor kraft i en forståelse af pietismen og dens væsen og derfor var på højde med den nyeste litteratur om forholdet mellem religion, psykologi; oplevelse og tydning. Lindhardt mener, at der til grund for hele den efterreformatoriske og eftertridentinske andagtslitteratur ligger en række bestemte religionspsykologiske skemata, ja endog erfaringer (hos Luther og Loyola eksempelvis), der forarbejdes litterært uden megen hensyn til de konfessionelle grænser. Lindhardt nærmer sig en reader-responseteori, når han siger, at ortodoksiens og pietismens andagtslitteratur kun kunne læses og forstås under forudsætning af, at det brede folk havde indsuget andagtsbøgernes *ånd*. Det er med andre ord en udvikling, der tager sin begyndelse i visse markante psykologiske erfaringer, der bliver etableret som normgivende og som udvikler sig sammen med bogtrykkernes kapacitet, oversætteres ihærdighed samt den øgede læsefærdighed. Læserens indre modtageapparat er således programmeret til at følge stadig videre med i udviklingen og mere eller mindre kritikløst at indoptage elementer, der slet ikke lå i udgangspunktet, eksempelvis i Luthers psykologi og omven-

10. Solveig Tunold: »I hvilken grad er det berettiget å tale om 'lærd påvirkning' i Kingos pasjonssalmer? Bemærkninger til Arne Møller: Fra Psalmistens Værksted«, *Norsk teologisk tidsskrift*, 4. rk., 6. bd., 1935, s. 35.

11. Johannes Simonsen: »Willads Nielsen og Thomas Kingo«, *Tidehverv*, 1935, s. 103-126.

delseserfaring. Således tilslutter han sig ikke P. Althaus, der afviser f. eks. mystikkens indtrængen i luthersk tradition som værende et religionshistorisk problem; den er for Althaus et litteraturhistorisk.

P.G. Lindhardt mener, at Althaus nedskriver det konkrete og indre beredskab i selve den psykologiske tilegnelsesproces, og dermed får han betydning som den moderne kirkehistoriker, der egentlig ikke bryder med personlighedskristendommens hermeneutik, men snarere søger at videnskabeliggøre den i en frugtbar metode. For Lindhardt handler temaet »teologi og fromhed« fortsat mere om mennesker og psykologi end om tekster. Andagtslitteraturen svarer til et fromheds*behov* hos brugerne.

Lindhardt skriver om fromhed og indøvelse i kristendommen, ikke konkret om Kingo, men om Kingos fromhedsmæssige omkreds. Om Kingo selv er der egentlig ikke skrevet ret meget kirkehistorisk nyt siden 30'erne. Diskussionen om påvirkninger i det Oskar Andersenske spor er stort set opgivet og kun taget op af Lone Fatum i dennes prisopgavebesvarelse, i hvilken hun ivrer for den engelske praxis pietatislitteratur og prædikenstils betydning for Kingo.¹²

Dog foretoges allerede i 30'erne en række detailstudier af Kingotekster, idet Oskar Andersens afhandling fra 1931 virkede som et kannoniskud, der vakte en bredere interesse for Kingo. Andersen havde vel ikke ligefrem efterlyst en undersøgelse af Kingos gendigtninger af Bodssalmerne i Sjungekorets førstepart, men udtalt, at det endnu var svært at vurdere, hvor frie de var i forhold til forlæggene.

Den opgave satte professor i Gammel Testamente, Aage Bentzen sig for at løse. Bentzen var ofte uheldig, når han betrådte stier udenfor det gammeltestamentlige fagmiljø. Sidst i 30'erne tørnede han sammen med litteraturhistorikeren Paul V. Rubow i en diskussionen af bibeloversættelse og litterær metode, men allerede i 1932 havde han begået en ret simpel fejl på det kirkehistoriske område. Han skrev en artikel i *Teologisk Tidsskrift*¹³ om Kingos oversættelse af Bodssalmerne, hvor han foruden en del samtidigt kommentarstof relaterede Kingos oversættelser til »Christian IV's Bibel«. Her mente – og brugte – han den store kirkefoliobibel fra 1633, der var en let revision af Luthers reformationsbibel, Christian den Tredies Bibel fra 1550. Den var kendt for sit gode

12. Lone Fatum: *En analyse af Thomas Kingo's forfatterskab på baggrund af tidens teologi og fromhedsopfattelse*, 1-2, Upubliceret prisopgavebesvarelse, 1967. Votum i KHS, 7. rk., 1968, s. 685-698.

13. Aage Bentzen: »Kingos Oversættelse af 'Poenitendse-Psalmerne' i Aandeligt Sjungekors Første Part«, *Teologisk Tidsskrift*, 5. rk., 3 bd., s. 241-294.

sprog og var ganske vist den Bibel, hvis ord menigheden hørte i gudstjenesten, men det var ikke de lærdes Bibel. En videnskabelig bibeludgave, oversat fra grundsprogene, var etableret af H.P. Resen i 1607. Det var en sprogligt og grammatisk dårlig dansk Bibel, der for at overleve måtte bearbejdes. Det blev den af Hans Svane i 1647. Denne udgave var hæderlig, lærd, grundigt kommenteret og et langt bedre stykke boghåndværk end Resens tidligere makværk. Den blev i udpræget grad præsters og lærdes bibel – og det er den, Kingo har forholdt sig til, *når* han benyttede sig af en dansk bibeltekst. Den Resen-Svaningske bibeltradition udmærker sig ved bestræbelsen for med pinlig nøjagtighed at følge grundteksten i Skriften, der nu ansås for stadig mere hellig og ophøjet. Derfor er der ganske store forskelle i sprog og ordlyd mellem de mundrette Lutherbibeler og Ortodoksiens ordret oversatte, lærde og skriftsproglige Bibel.

Denne fejl, der blev påvist af Povl Otzen, betød, at Bentzens undersøgelse langt hen mistede sin værdi. Bentzen svarede udglattende i en efterfølgende artikel, men var nu så slukøret, at han ønskede andre held med denne opgave.¹⁴

Mere perspektivrig var den måde, hvorpå litteraturhistorikeren F.J. Billeskov Jansens optog dette arbejde. Han tog sig som medudgiver af Kingos *Samlede Skrifter* for at undersøge Kingos Bibelcitater i ligprædikenen over Jakob Bircherod. I denne findes omkring 1000 bibelcitater. Billeskov Jansen definerer sin opgave som statistisk og teksthistorisk. Han vender Bentzens perspektiv om og følger bibelreferencernes ordlyd tilbage til de foreliggende muligheder i de forskellige Bibeludgaver – for så vidt det er muligt. Det viser sig hurtigt, at Kingo overvejende refererer til to kilder i sine Bibelcitater, nemlig til Resen-Svane og til »Ubestemmelige« (!). Den interessante konklusion er nemlig, at Kingo langt hen citerede efter hukommelsen. Han citerede sin bibelske børnelærdom – eller sin teologiske bibellærdom, hvilket ikke forekommer mærkeligt, når man betænker, at det er en kolossalt lang prædiken, der er skrevet for at være en *tale*, for at fungere som sådan. Det er m.a.o. ikke et lærd *skrift*, hvor det skulle være muligt at gå forfatteren kritisk efter i sømmene. Det er netop et mundtligt produkt – der dog er i en transformationsproces under indflydelse af skriftkulturen, idet den jo skrives, trykkes og udgives. Kingo har altså ikke Bibelen liggende slået op ved siden af sig, når han skriver eller digter; nej, han har den inde i hovedet, i hukommelsen.

14. Aage Bentzen: »Kingos Poenitendse Psalmer«, *Teologisk Tidsskrift*, 5. rk., bd., 4, 1933, s. 24-36.

Et andet forhold, der kan konstateres, er, at Kingo for Gammel Testamente og Apokryfernes vedkommende har nogle markante tyngdepunkter. De ligger i 1. Mosebog, Salmerne, 1. Samuelsbog, Ordsprogsbogen, Jobs bog, Esajas' bog samt i Salomos Visdom og hos Sirak. Altså hovedvægt på skabelse og visdom og i langt mindre omfang på Ny Testamente.

Billeskov Jansen er interessant ved, at han indfører andre synspunkter end den traditionelle historiske kritiks på, hvordan litteratur skabes og hvad poesi kan bruges til som historisk kilde. Her er parallellen til Rubows angreb på den gammeltestamentlige videnskab nærliggende. De gammeltestamentlige forskere havde troet og fastholdt, at de benyttede skudsikre litterære metoder, skønt disse var udviklet i oplysningstiden og gjort yderligere komplicerede på 19. århundredes tyske teologiske fakulteter. Rubow hævder, under indflydelse af bl.a. Homerforskningen og forskningen i orale traditioner, at de teologiske skriftfilologers metoder intet har med litterære værkers virkelighed og deres genesis at gøre. Digternes redskab er ikke foreliggende tekster, der klippes i stykker og klæbe op i nye konfigurationer. Billeskov Jansens undersøgelse ligger ganske i forlængelse af Solveig Tunolds tanker om forholdet mellem skrift, digt, tale og hukommelse.

Erik Norman Svendsen gik historisk til arbejdet med at klargøre den sag, der udspandt sig omkring *Vinterparten* af den forordnede salmebog. Det skete i en artikel i *Kirkehistoriske Samlinger* 1967.¹⁵ Hændelsesforløbet i sagen var efterhånden omgærdet af fastcementerede myter med Kingo i rollen som den part, der blev offer for sit eget overmod i en sag, der dikteredes af smag og litterær inkompetence. Derfor var det oplagt at få klarlagt hændelsesforløbet i den. Norman Svendsen tegner i stedet billedet af en politisk magtkamp internt i hoffet, hvor Kingo blev det mere eller mindre uskyldige offer. Det var Bolle Luxdorf, der ikke havde informeret kongen indgående nok om – eller ligefrem ændret i – det trykkeprivilegium, der var givet. Der er ikke tvivl om, at Norman Svendsen er »på Kingos side« i den politiske intrige, så han underbetoner de litterære aspekter ved den barokke nydannelse, den nye forordnede salmebog i Kingos hånd tegnede til at blive. Hvordan forholdet mellem indgroet kristelig tradition og tilvænning versus en ny æstetik og temabehandling på et givet tidspunkt har været, er svært at skaffe sig sikker viden om – og ligger måske også, taget strikte, udenfor den dybtborende historiske analyse, Norman Svendsen foretager.

15. Erik Norman Svendsen: »Kingos Salmebog. En studie over dens forhistorie«, *KHS*. 7. rk., 6. bd., s. 343-375.

Til det egentligt biografiske er der føjet et andet væsentligt bidrag til med litteraturhistorikeren Erik Sønderholms disputats fra 1971 om Jacob Worm. Her beskrives »et manisk had« mellem to mænd, en stedsøn og hans stedfader. Der er selvfølgelig voldsomme personlige dybder i dette had. De grunder i noget ret prosaisk: i en søns indædte had til det usædvanligt usympatiske væsen (og digterkonkurrent), der har ægtet hans mor. Dog holder Sønderholm sig til de litterære tekster. De er skrappe nok, men vi har dog trods alt ikke »tilnærmelsesvis samme kendskab til Kingos intimeste privatliv, som Worm har haft«. ¹⁶ Sønderholm digter ikke videre over teksterne. De to konkurrerende digtere, der virkelig kæmper på liv og død, skal ses og aflæses i deres tekster. Billedet af den ædle og noble Kingo bliver her for alvor revet ud af den i klunketiden grundlagte idylliske tradition.

Sønderholm er den, der indtil videre har lagt sidste sten til det historiske og biografiske Kingobillede.

Det kan virke kunstigt at skille kirkehistorikere fra litteraturhistorikere, da de tidligere ofte greb ind over hinandens felter i kraft af, at de begge indtil midten af 20. århundrede arbejdede med deres materiale som historie. Litteraturvidenskaben og nye tekstlæsningsmetoder fokuserer mere på teksten end på historien. Dog kan udviklingen i litteraturhistoriens metoder måske bidrage til forståelse af, hvorfor kirkehistorikerne i 30'erne ikke fandt så stor hjælp, udfordring eller modspil fra den kant.

Den første danske universallitteraturhistorie er N.M. Petersens *Bidrag til den danske Litteraturs Historie*, 1853-60 – altså stort set fra samme tid som Ludvig Helvegs kirkehistorie. Begge er banebrydende ved at *præsentere* et enormt materiale, der aldrig havde været set eller fremstillet i sammenhæng. Petersen gav således sine læsere et overblik over alt det, der befandt sig i Danske Afdeling i Det kongelige Bibliotek – fremlagt med kommentarer, henvisninger og delvist parafraseret.

Petersen er historist. Han søger at udrede årsagssammenhænge i det, den indre sandhed beror på. Der findes en umiddelbar tilgængelig ydre historisk virkelighed, som må knyttes sammen med en forståelse af historiens forløb som helhed. Det er dér, historikerens opgave ligger. Opfattelsen af det skete, må være ledet af idéer. Historikeren kan ikke erkende det særlige uden at have dannet sig en klar idé om det almene forløbs indre sammenhæng. Dermed bliver historisterne til en slags metafysikere. Det er selvsagt ikke kildekritik, der står centralt, men indle-

16. Erik Sønderholm: *Jacob Worm. En politisk satiriker i det syttende århundrede*, København 1971, s. 67.

velse, forudforståelse, begreb om samspillet mellem helheder og detaljer.

Konkret betyder det for Petersen dels, at det bliver bogmassernes data, der må holdes sammen med det indre, betragtningen af indholdet. Vurderingen af indholdet skal hvile på sandhedens og skønhedens evige idealer, idéernes og formernes harmoni. Dels at enkeltindividet må underordnes en større helhed. Disse tendenser er helt sideløbende med Ludvig Helvegs erklærede metode og praksis – med den undtagelse, at Helveg har lettere ved at bestemme drivkraften i kirkehistorien, nemlig som åndens understrøm i til tider stillestående vande.¹⁷

Petersen lader Kingo og hans værk fremtræde i sammenhæng med en middelmådig andagtslitteratur, hvorved det kan ses i sin rette glans. Men Guldalderens æstetik fornægter sig dog ikke, når Petersen lader J.E. Schlegel karakterisere Kingos barok:

Han støder i Trompeten med fuld Mund og udspilede Kinder, hans levende Indbildningskraft indgiver ham af og til prægtige Tanker, men endnu oftere kun en prægtig Klang, og midt imellem de ædleste Toner blander han undertiden en Klang, som om han blæste i et Vægterhorn.¹⁸

Kingos poesi er altså ikke æstetisk acceptabel i sin fulde bredde, da der består en ufuldstændighed i den – som følge af en diskrepans mellem det ydre og det indre. Derfor siger Petersen noget, der for os i dag lyder som sære toner fra en litteraturhistorikers mund:

En fuldstændig Udgave, i hvilken Forf. helst tænker sig alt det forældede og smagløse Ydre, som kun forstyrrer indtrykket, og ved enhver Digter er noget uvæsentligt og tilfældigt, kastet bort, men alt det poetiske og sproglige Indre bevaret, en fuldstændig udgave af gamle Kingo er uden Tvivl noget af det første, vi skyldte vor Fortid, os selv og Efterslægten.¹⁹

17. C. Bach-Nielsen: »'Aandens Strømning gennem Danmarks Kirkehistorie'. Ludvig Helveg«, *Kirken af levende Stene*, Frederiksberg 1994, s. 109-144.

18. N.M. Petersen: *Bidrag til den danske Litteraturs Historie*, 2. udg., bd. 3, København 1868, s. 492.

19. Sst. s. 501. Tanken om en redigeret udgave, der fjerner plathederne fra Kingos digte, stammer fra Grundtvig, der fremsætter den i *Maanedsskrift for Litteratur*, 1, 1829, s. 20-40.

Programmet til Bådteaterets forestilling *Jeg er en orm* fra 1975. Stykket, der handlede om striden mellem Kingo og stedsønnen Jacob Worm, var skrevet af Johannes Møllehave og Ebbe Kløvedal Reich. De moderne forfattere ses nederst i skøn samdrægtighed som englens i Raphaels Sixtinske Madonna. Andy Li Jørgensen har udformet sin forside som et barokepitafium med Slangstrup Kirke i midten. Stykket handler om digterhovmod som følge af synden, der i skikkelse af slangen i Paradiset har hugget ethvert menneske i hælen. Arkiv: CBN.

Kingo skal altså redigeres og rettes til efter en højere æstetisk norm. Dybest set opfattes Arrebo, Bording og Kingo blot som en overgangsgruppe, der ikke er fuldt moden, men som leder frem mod og lader den danske litteratur forløses i sit højdepunkt, Holberg.

Petersen ville gennem »et tro Billede af Litteraturen« skrive sig frem til et billede af folket, hvilket er en typisk hensigtserklæring her i årene efter De slesvigske Krige. Der gik en understrøm af bekymring under sejrusrusen. Det gjaldt om at samle disparate dele til et klart billede af dansk ånd og kultur som bolværk overfor den europæiske trussel. Parallellen til kunsthistorikeren N.L. Høyens nationale program er tydelig.

Et udbrud, der rummer og udtrykker denne bekymring, findes – med grundtvigsk fortegn – hos H.F. Rørdam i dennes indledning til *Mester Anders Christen Arreboes Levnet* fra 1857:

Jeg elsker Digternes vingede ord, og jeg elsker Historien, der for var det et historisk Billede af den gamle danske Digter, jeg ønskede at give, en Fremstilling af hans personlighed i Belysning af Tidsforholdene, et Tidsbillede tegnet med den Omhu og Troskab, som betinger et saadant Billedes Værdi ... Endnu et: Jeg elsker Danmark og alt hvad dansk er; jeg saa i Arrebo en af Danskhedens Forkjæmpere og Bevægere i hans Tid, og hvad mere er, jeg saa i ham en af de skribenter, der, om jeg maa sige, skjønt selv halv ubevidst, inspirerede den Kreds af hæderlige danske Mænd, der i Tyskhedens Blomstringstid her i Danmark, sidste Halvdel af Syttende Aarhundrede, med Mund og Pen søgte at værne om Modersmålet, Folkets ædle Arv fra Fædrene.²⁰

Med 1864 ændres *alt*.

Da N.M. Petersen skrev sin litteraturhistorie, var hans publikum den dannede elite. Med sin idealitet som grundlag for vurderingen af nationallitteraturen, talte han til arvtagerne af Guldalderens kultur.

Anderledes forholder det sig med P. Hansens *Illustreret dansk Litteraturhistorie* fra 1886. Den henvender sig tydeligvis til et andet og nyt publikum, 1880'ernes borgerlige kultur, det lukkede liv i de beklumrede stuer. Det er som værk langt bedre og mere rationelt struktureret end Petersens med sine periodiseringer, skole- og stilbestemmelser, men det er dels et belærende værk for folk, der gennem læsning af litteraturhistorie slipper for at læse de litterære værker selv, dels i sin fremstilling

20. H. F. Rørdam: *Mester Anders Christensen Arreboes Levnet*, København 1857, s. 9.

mildt sagt storladent i sine malende beskrivelser af forfatterne som personligheder. Dette maleri har karakter af surrogat for publikums egne, egentlige læseoplevelser. Hvad Kingo angår, hviler den forfatterpsykologiske karakteristik stadig på det, der kan uddrages af Deichmanns lig-tale og sangenes/salmernes digterjeg.

I markant modsætning til denne tids nationale litteraturhistorikere stod Julius Paludan (1843-1926), der indførte den komparative metode i litteraturforskningen. Hans hovedværk fra 1887, *Fremmed Indflydelse paa den danske Nationallitteratur i det 17 og 18 Aarhundrede*, udtrykker på en ganske anden måde en smertelig indsigt i betydningen af nederlaget i 1864. Danmark kunne ikke længer betragtes som en europæisk kulturnation. Måske var det en illusion, at det nogensinde havde været en sådan. Derfor konkluderer Paludan, at den danske litteraturhistorie må ses som led i den almindelige europæiske kulturudvikling:

Det er jo imidlertid ikke Videnskabens Maal at kildre Nationalfølelsen, men at erkjende Sandheden, og netop for et lille land som vort, der ikke kan gaa i Spidsen for Culturudviklingen, men for en væsentlig Del maa faa Ideerne tilførte udefra, er det visselig ogsaa i national Henseende af ikke ringe Betydning at komme paa det rene med, hvad og hvor meget det skylder fremmed Paavirkning. Thi først derved faa vi fuld Klarhed over, hvad der i vort Aandsliv oprindelig hører os selv til, og hvad vi af de almeneuropæiske Culturstrømninger have forarbejdet og med saa megen Ejendommelighed, at det er blevet vort, og hvad der endelig kun blev udvortes paaklistret og derfor, efter Tidernes Løb at have gjort sin Nytte, maatte stødes ud igjen.²¹

Af Paludan indrubriceres Kingo i en særlig, marginal, digtergruppe, nemlig den, der er præget af Den anden schlesiske Skole – og den vurderes som følge af sine manierismer lavt. Det er berettiget at se den nationale litteratur i sammenhæng med og i afhængighed af en større helhed, men det er betænkeligt at nedvurdere den alene fordi den ikke holder niveau med sammenligningsgrundlaget. Paludans problem var, at han ikke havde nogen klar idé om, hvor han ville hen med sit arbejde og sin metode – og Vilhelm Andersen blev ham en stærk kritiker, synteseskabende som han netop selv var. Andersen kritiserede Paludans projekt

21. J. Paludan: *Fremmed Indflydelse paa den danske Nationallitteratur i det 17. og 18. Aarhundrede. En litteraturhistorisk Undersøgelse*, 1, (*Renaissancebevægelsen i Danmarks Litteratur, især i det 17. Aarhundrede*), København 1887, s. X.

for ikke at gå dybt nok. Det er at gå over åen efter vand at søge frembringelser svarende til de danske i udenlandske nationallitteraturer – i stedet for at gå til den fælles kilde for al renæssancelitteratur: den antikke tradition. Det kom Andersens senere og storstilede projekt til at dreje sig om.

Inden havde Andersen dog indlagt sig hæder ved sin artikel »Den ziirlige Stil« fra 1893, der for alvor, klart, indfølt og charmerende afgrænser og karakteriserer barokken i dansk digtning – uden at bruge termen »barok«, men netop »ziirlig stil«.

Andersens udgangspunkt er, at barokkens digtning ikke kan indrubriceres i Goethes naturlige poetik. Barokken er slet ikke naturlig, den er en digtning, der af al magt søger ikke at være naturlig, men netop at være kunst. Barokken giver ikke subjektive udtryk for individuelle indtryk. Derfor giver det ingen mening at ville læse baroktekster biografisk. Formen og stilen står i vejen for udforskningen af det oprindelige indtryk. Andersen udviklede sit litteraturhistoriske syn under indflydelse af Dilthey og med 19. århundredes poesi som materiale.²² Og netop i 19. århundredes litteratur ansås det for muligt at efterforske kausalsammenhænge, nøje at beskrive de poetiske skabelsesprocesser, deres afsæt i virkeligheden og deres forløb. Det er en til positivisme grænsende kritik af idealismen og den filosofiske æstetik således at gå digterne efter i sømmene: at undersøge, hvad de selv skriver om, hvad det er, de skriver om sig selv. Det anses for muligt, når der findes breve og korrespondancer herom – og for så vidt den flok af digtere, man undersøger, virkelig søger at udtrykke egne indtryk og stemninger. Andersen siger, at 19. århundredes digtere var naturlige, barokkens digtere derimod lærde:

Hos den unge Oehlenschläger og Chr. Winther, for blot at nævne to af de danske digtere fra vort Aarhundrede, hvis Væsen er en oprigtig Naturlighed, er Vejen fra Indtryk til Udtryk den lige Linie. For det 17. Aarhundredes lærde Poeter gaar den gennem Studereværelset, gennem Bibelen eller over Rom. For at et Indtryk fra Naturen eller menneskelivet skal kunne forme sig til et poetisk Udtryk, maa det gøre Vejen om gennem det klassiske Forbillede. Det giver saaledes ikke, hvad digteren har set og følt, blankt og frisk, men tilsat med litterære Reminiscenser. »*Vos exemplaria Græca*« er overalt Renaissance-Digtingens Feltraab helt ned til det 18. Aarhundrede. »*Man maa forstaa at hente sine Grif fra de gamle Autores*« over-

22. Per Dahl: »Indledning«, *Vilhelm Andersen: Om at skrive den danske ånds historie. Ti artikler 1888-1951*, udg. P. Dahl, København 1985, s. 9-25.

sætter *Peder Syv* det herhjemme. Der er derfor over største Delen af den danske Digtning fra det 17. og til Dels endnu det 18. Aarhundrede en Ufriskhed, der gør den lidet skikket til umiddelbar poetisk Nydelse.²³ Det 17., tildels endnu det 18. Aarhundredes danske Digtning har endnu ikke gjort denne Opdagelse, men anser det poetiske for at være en ejendommelighed ved Udtrykket: kun ud fra denne Forudsætning vil man faa en Salgs Forstaaelse af Poeternes fortvivlede Pennesving. Men med Oehlenschlägers Fremtræden tør det anses for almindeligt erkendt, at dette »poetiske« ikke ligger i det ydre, men udgaar fra det indre, ikke er i Blækket men i Blodet.²⁴

Andersen mener, at det 17. århundredes omskrivende stil beror på, at sproget er et klikesprog. Det er netop ikke dagligsprog. De franske precieuser er oprindeligt lånt i Spanien og Italien og udvikles i 1600-tallets franske saloner, i en udpræget klike. Dette sprog vil netop tilsløre det oprindelige indtryk gennem omskrivninger. Det er det samme forhold, som Tunold anfører i debatten med de »lærde« herrer i 1930'erne. Spørgsmålet er så, hvorledes man da læser litteratur fra før naturlighedens gennembrud. Det siger Andersen ikke så meget om her, da »Den ziirlige Stil« er resultat af en prisopgavebesvarelse, men senere i forfatterskabet kredser han om spørgsmålet. I 1907 skriver han det berømte essay som indledning til *Tider og Typer af dansk Aands Historie*, »Om at skrive den danske Aands Historie«, hvor han udtaler, at man må følge de poetiske temaer og billeddannelser tilbage til den originale konception, hvilket vil sige i antikkens litteratur. Han siger, at det er oplagt, når Wadskier omtaler hjortens *grenede* takker og selv i en note henviser til udtrykkets oprindelse hos Vergil – og Andersen eksemplificerer med begrebet *svanesang*, der ad snørklede omveje i europæisk litteratur kan spores tilbage til Platons *Faidon*.²⁵ Man må altså foruden en æstetisk læsning anlægge et historisk længdesnit i den ældre litteratur, ikke et tværsnit.²⁶ *Tider og Typer* var stort anlagt. Det skulle som projekt omfatte tre rækker om hhv. skole, kirke og folk. Andersen fik selvsagt ikke indfriet dette kolossale krav, men færdiggjorde *Erasmus*, *Goethe* og *Horats*, der viser, hvad påvirkningerne blev til *hos os*, i vor litterære tradition og under indtryk af dansk ånd. Det er med andre ord receptions-

23. Sst., s. 55-56.

24. Sst. s. 91.

25. Vilhelm Andersen: *Erasmus*, bd. 1, s. IV-V og »Den ziirlige Stil«, s. 55.

26. Vilhelm Andersen: *Dansk Litteratur. Forskning og Undervisning*, København 1912, s. 43 ff.

og virkningshistorisk. Bogen om Luther kom aldrig – ligesom heller ikke det i 1914 lovede skrift om dansk salmedigtning. Andersen holdt hele tiden lidt tilbage med at behandle Kingo. Han giver ham til tider nogle fur som antihumanist og alt for villig tjener for den danske ortodoksi, men til gengæld også anerkendelse for sin reception af de antikke romerske digtere.²⁷

Viggo Julius von Holstein Rathlou var en anden slags litteraturhistoriker – dybt forelsket i den præcise yderside af barokken, ja i den grad, at han fik sine bøger sat i barok fraktur med rødt og sort – og selv skrev barokpasticher. Han var elev af Julius Paludan og bibliotekar ved det nyoprettede Statsbibliotek i Århus, men var dertil svulstig, national-konservativ i sin inderste natur; en eksponent for det gamle junkervælde. Hans disputats fra 1917 er vigtig ved at den opviser genrebevidsthed.²⁸ Holstein Rathlou behandler udelukkende de verdslige digte, får dem samlet og verificeret, kommenteret, således at man begynder at få overblik over *den* side af Kingos virke. Holstein Rathlou indplacerer Kingo i forhold til Den anden schlesiske digterskole og afviser – velargumenteret – at der skulle være *poetiske* indflydelser på Kingos digtning fra England eller Skotland. Holstein Rathlou lagde grunden til det videnskabelige arbejde, der senere blev gjort ved udarbejdelsen af *Samlede Værker*. Selv var han her udelukket af det gode selskab. – Der var noget med sympati for den store nabo i syd.²⁹

Vilhelm Andersen karakteriserede sin kollega Hans Brix' evner som litteraturhistoriker og tekstlæser ved at kalde ham for en udmærket anmelder. Hvor Andersen trådte forsigtigt og frarådede at anvende den biografiske metode overfor baroktekster, kan man sige, at Brix overhørte alle Andersens advarsler og leverede et skræmmende eksempel på en genetisk-biografisk metode, der er ganske uden mål og med. Man har indtryk af ren vilkårlighed, når man læser hans bog om de store salmedigtere, *Tonen fra Himlen*, fra 1912. Her opholder han sig ved detaljer og gådefuldheder, der gør bogen til en række løst forbundne observationer, der jævnt hen er uigennemførte og tit stærkt hasarderede.

Det blev ikke Andersen, men Brix, der kom til at udgøre den litteraturhistoriske forbindelse og forankring i forhold til den kirkehistoriske debat om Kingo i 30'erne – og det var ganske enkelt med til at afspore

27. Vilhelm Andersen: *Erasmus*, bd. 1, s. 188-189 og *Horats*, bd. 4,2, s. 386-404.

28. Viggo Julius von Holstein Rathlou: *Om Thomas Kingo. Nogle Studier over hans poetiske Skrifter*, København 1917.

29. Leif Ludvig Albertsen: »Mit Hjertes Knæ. Hyldest til Kingo på hans 350-års dag«, *Hymnologiske Meddelelser*, 13, 1984, s. 190-192.

den. Brix har ganske sikkert fat i en pointe, når han med sin interesse for arkivalier og litterære gåder sætter sig for at udrede og belyse virkelighedsbaggrunden for en række af barokkens *lejlighedsdigte*. Således kastede han lys over »historien og personerne bag digtet« i analyser af Kingos Chrysillisviser og kalotviserne fra Wormaffæren i sine *Analyser og Problemer*, der vel retteligt er »enkeltanalyser og enkeltproblemer«. Han har faktisk sans for, at barokkens *lejlighedsdigtning* også er et meddelelsesmedium for individuelle følelser, men det vidner om manglende genremæssig stringens, når han uproblematisk og uproblematiseret overfører denne indsigt på en helt anden genre, nemlig husandagts-sangen og kirkesalmen. Barokdigterne var ikke så ubehjælpssomme, at de ikke havde en høj genremæssig bevidsthed og vidste i hvilken form, de kunne sige hvad.³⁰

F.J. Billeskov Jansen skrev i 1944 første bind i sin litteraturhistorie, *Danmarks Digtekunst* og man må sige, at det er et trin ind i en helt ny verden. Her opgives det kultur- og idéhistoriske i vidt omfang til fordel for *læsning* af teksterne. En fortløbende kronologi, hvor alle genrer behandles synkront, opgives. Billeskov Jansen skriver genrehistorisk som den strukturalist, han var ved at tage form som:

Når Litteraturforskere gør sig Anstrengelser for at skildre poetiske Værker i deres Forbindelse med Tid, Sted og Forfatter, saa sker der ofte umærkeligt en Forskydning i den Interesse, Forskerne nærer for Emnet. I Stedet for at udnytte Oplysninger omkring Digterværket udelukkende til at indkredse dettes historisk bestemte, autentiske Mening, reducerer de, tit sig selv uafvidende, Poesiens Frembringelser til Illustrationer af ideologiske Strømninger – f. eks. Reformationen eller Revolutionen –, af en Kulturtype – som den saakaldte Biedermeier – eller af en Personlighed: Saa taler man om Digterens Temperament og ikke om Digtes. Det poetiske Kunstværk bliver Middel i Stedet for Maal. Rammen eller endogsaa Sømmet stjæler Opmærksomheden fra Maleriet.

Den poetiske Kunsts Historie maa fra først til sidst sigte mod det æstetisk relevante. Ad denne Vej kan vi maaske ogsaa naa til en gavnende Opløsning af det daarlige Begreb Litteraturhistorie.³¹

Fra nu af må Kingo søges under samtlige de genrer, han har skrevet

30. Hans Brix: *Analyser og problemer*, 1, København 1933, s. 194-240; 4, 1938, s. 271-315 og 309-315.

31. F.J. Billeskov Jansen: *Danmarks Digtekunst*, København 1944, Bd. 1, Fortalen.

indenfor; det giver if. Billeskov Jansen kun mening at sammenligne Kingos hyldest- eller sørgedigte med andres hyldest- og sørgedigte. De gamle digteres genrebevidsthed må blive vor genrebevidsthed som læsere. Den metode holder naturligvis ikke helt, da det trods alt er samme digters hoved og pen, tankerne og ordene i de forskellige genrer er gået igennem, men den blev et glimrende middel til at vriste de litterære tekster fra de biografiske historikere.

Som genrehistorie havde Billeskov Jansens værk indenfor barokkens område dog en forløber, nemlig en utrykt konkurrenceafhandling fra 1935 af Ejnar Thomsen, *Barokken i dansk digtning*. Den udkom imidlertid først i 1971, men havde været tilgængelig i manuskriptform for studerende i 35 år. Det gør det svært at sige, om den har haft mere end indirekte betydning, men en god og fyldig redegørelse for den danske barok er den. Den bærer præg af at introducere begrebet og stilbetegnelsen *barok* i dansk litteratur og tynges derfor af alt det sædvanlige pligtsnak om begrebets opståen hos kunsthistorikeren H. Wölfflin og dets overførelse på litteraturen bl.a. ved Valdemar Vedel. At barok dog ikke er helt nyt som begreb ude i verden fremgår af, at der allerede i 1935 findes flere litteraturvidenskabelige barokskoler og at Thomsen slutter sig til den expressionistiske og livsfilosofiske del af disse. Tanken om, at barokken som stil og form såvel som epokalt udtrykker en særlig livsfølelse, er meget sejlivet og skyldes givetvis, at erkendelsen af den litterære barok finder sted sammen med storhedsperioden for den tyske *Lebensphilosophie* og dermed beslægtede strømninger.³² Denne teoretiske diskussion skal dog kun nævnes her.³³

Den lærebog, der fik kolossal betydning såvel for litteraturhistorie-skrivning som -læsning i efterkrigstiden, er René Welleks og Austin Warrens *Theory of Literature* fra 1949. Det, de siger og skriver, er i og for sig ikke nyt, men de samler fra det litteraturvidenskabelige felt de nødvendige greb, der må til, for at vriste teksterne fri af historikeres og filosofers hænder. Som det sås, var Billeskov Jansen på banerne allerede i 1944 i det samme ærinde som de – og J. Fjord Jensens nykritik, der prægede bl.a. Lone Fatum så stærkt, ligger i kølvandet på Wellek og Warren. Man skal ikke undervurdere, hvad en generation af dansklære-

32. Et godt dansk eksempel på inspirationen fra Høffding er J. Schousboe: »Thomas Kingos Livsbelysning«, *Dansk Kirkeliv medens Tiderne skifter*, 1941, s. 70-77.

33. Se Lisbeth Juul Nicolaisen: »Den litteraturvidenskabelige barokforskning og interpretationen af ortodoksiens salmedigtning. En oversigt«, *Dansk teologisk Tidsskrift*, 1969, s. 285-304.

re har fået indprentet og tilegnet sig på universitetet. For det bliver jo baggrund for den almindelige tilgang til litteraturen derefter. For barokforskningens vedkommende var det af kolossal betydning, at Wellek var barokforsker med stor indsigt i den europæiske – og særligt den øst-europæiske – barok. Med deres bog gled barokken ind som en accepteret og nogenlunde klart defineret del af den europæiske – ja selv den engelske – litteraturhistorie.

Forlængelsen af Billeskov Jansens og Ejnar Thomsens indsatser kom med Wilhelm Frieses *Nordische Barockdichtung* i 1968. Den blander indsigterne fra den kunsthistoriske Wiener-skole, den ekspressionistiske skole og strukturalismen i Welleks og Warrens udgave og søger at give et samlet billede af Skandinaviens barokdigtning, faldende i historisk baggrund, digtningens formkraft og digtningens samfundsmæssige betydning. Martin Wittenbergs dissertation om *Thomas Kingos Historisch-Topographische Dichtung*³⁴ følger langt hen Frie-se, men lægger større vægt på retorikken som forståelsesnøgle. Den har sin forlængelse i Dag Finn Simonsens *Diktet og makten* fra 1984, der ud over brug og forståelse af retorikken er ideologikritisk. Simonsens bog er paradigmatiske for en måde at læse Kingo på – selvom den kun analyserer et enkelt skrift, *Samsøes korte Beskrivelse*.

Simonsens bog er forståelig ud fra den historiske vending, litteraturhistorien tog med forkastelsen af nykritikken i forlængelse af 1968. Marxismen forkastede netop nykritik som *l'art pour l'art*. De mest doktrinære marxistiske litteraturforskere hældede til en teori om, at kunsten afspejler sociale og politiske forhold i sit samfund, hvilket blot er at overføre den biografiske metode fra personen på samfundet. Mere moderate litteraturhistorikere underkastede digtningen en funktionel undersøgelse. Litteratur har formål og hensigt. Den læses i en bestemt kultur – og skaber selv denne kultur. Synspunktet minder om P.G. Lindhardt's tidligere refererede. Det frugtbare i denne tilgang var, at litteraturhistorien genopdagede den kirkelige og kristne digtning – og undrende stillede spørgsmål om, hvad den dog havde været brugt til – og hvorfor den var struktureret som den er, hvorfor den gav mening i den litterære og kulturelle kontekst, den var leveret til. Hvad var den samfunds-bærende ideologi? Hvordan forholdt digterne sig til denne? Det ofte begrædte traditionstab var positivt, fordi linierne fra traditionen ikke længer fik lov til at determinere læsningen. Hvem har retten og magten til at vide hvad? Det er Michel Foucault's spørgsmål, der blev stærkt

34. Martin Wittenberg: *Thomas Kingos Historisch-topographische Dichtung. Eine Untersuchung von Inhalt, Stil und Sprache in ausgewählten Beispielen*, Bonn 1972.

igangsættende siden 1980'erne. Per Hougaards læsning af Kingos Sjungekor i *Dansk Litteraturhistorie* fra 1983 er især ved sit skarpe blik på såvel ideologi som struktur og opbygning af stor betydning.

Meget blev brudt op af den nye litteraturhistorie, der ledte over i en kritisk medlæsning, forsøg på en samtidiggjort læsning af fortidens digterværker. Litteraturvidenskabsmanden Erik A. Nielsens læsning er præget af semiotikken, hvorved glemte betydningsverdener og -sammenhænge kan komme til syne. Han tager de emblematiske billeddannelser alvorligt som andet end pynt. Erik A. Nielsen har således i 1994 fremlagt 33 skitser om poetisk teologi – en ikke eksisterende videnskab.³⁵ Den er dog i de forgangne år blevet stadig mere eksisterende i de forskningsmiljøer, der har opdyrket forholdet mellem teologi og litteraturvidenskab – og som forsøger at læse litteraturen tilbage i sin samtids hermeneutik. Det stiller så spørgsmålet om, hvorvidt vi så kan bruge fortidig lyrik i dag uden at ændre vort verdensbillede. På grænsen mellem litteraturvidenskab og kirkehistorie arbejdes der for tiden med Kingo som salmeredaktor, altså et dybtgående arbejde omkring, hvordan 1600-tallets tekster blev til, hvordan traditionsforståelsen og administrationen af traditionen var i 1600-tallet.³⁶ Kirkehistorie og litteraturvidenskab nærmer sig således på visse områder, men forskelligheden i og samtalen om tilgang er i sidste ende det, der vil resultere i stadig nye billeder og forståelser af Kingos forfatterskab i fremtiden. Den virkelige Kingo fandtes engang. Det gør han ikke mere. Hans tekster eksisterer – og de holder nok til fortsat videnskabelig behandling. Det er vor læsning af teksterne, vi får til at sige noget om fortiden. Dermed er der jo risiko eller mulighed for, at personen Kingo forsvinder i en fortolkningsmæssig forsænkning. Spørgsmålet om fejl- og overfortolkning eksisterer stadig. Hos Kingo selv ligger der en replik hertil. Og dermed får den gamle digter det sidste overbærende ord til sine fortolkere:

Lad Hunden lette op med Laar
Mod Høye Alter Strippe,
Der bliver dog vel ingen Skaar
I Alter Klædets Snippe.

35. Erik A. Nielsen: »Poetisk teologi – en ikke eksisterende disciplin«, *Fønix*, 1994, 1, s. 2-33.

36. Peter Balslev-Clausen: »Kingos Vinterpart (1689) og Kirkesalmebogen (1699). Redaktionshistoriske iagttagelser«, *Hymnologiske Meddelelser*, 29. årg., 2000, s. 20-54; samme: »Kingo som tekstredaktør. Redaktionshistoriske iagttagelser 2«, *Hymnologiske Meddelelser*, 29. årg., 2000, s. 115-156.

Summary

Thomas Kingo (1634-1703) was probably Denmark's greatest baroque poet. After Kingo's death his fame as a poet might have vanished, if his name had not been closely associated with the Danish tradition of hymnology. Kingo was appointed editor of the official hymn-book (1699) by the absolutist king Frederik V. That book was to be used in the church for at least the next hundred years. Despite – and probably as a reaction to – the neo-classical aesthetics of the learned, the non-conformist and popular movements of the 19th century clung to Kingo's hymns. N.F.S. Grundtvig as well as the pastors and laymen belonging to his circle held an ambiguous view of Kingo's – in their opinion – obsolete penitential theology of Lutheran Orthodoxy. Grundtvig however appreciated the younger Kingo's poetical and theological ability to express man's natural relation to God and nature. On the other hand Kingo's poetry was a challenge to Grundtvig, who fostered the idea of re-writing Kingo's hymns in order to make them conform to his own theology. Grundtvig wanted to show himself a better poet than Kingo. The view that Kingo needed to be re-written actually coincided with the attitude to his works of the literary critics of the early 19th century. However as romantic criticism developed into a kind of historiography of literature later in the century, a new opinion emerged that Kingo's texts should be restored and published according to their baroque originals.

This led to a fight between academics and churchmen, between modernists and traditionalists. Both parties claimed to be preserving Kingo's fame and his hymns as a traditional heritage in the contemporary Danish church. A central question was whether Kingo's baroque poetical language should or could be translated into a modern language, and whether his theology may be modernized.

The article examines the positions held by the combatants over the last 200 years. 300 hundred years after his death, Kingo's hymns in their original versions belong to the national canon of literature. In the new Danish hymn-book (2003) his hymns are represented in versions that have continually been revised since the mid-19th century as a collective effort on the part of theologians, historians, and literary critics. The author asks the question as to which versions – the original or the modernized – may be regarded as the »real« Kingo.